

International JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 24.02.2023
Published /Yayınlanma 30.04.2023
Volume/Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(94), 779-790

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3606>
Research Article
ISSN: 2459-1149

Dr. Öğr. Üyesi Cavit POLAT

<https://orcid.org/0000-00028917-372X>

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Rektörlük, Güzel Sanatlar Bölümü, Kahramanmaraş / TÜRKİYE

Doç. Dr. Hakan ÇİLOĞLU

<https://orcid.org/0000-0002-7461-2355>

Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE

İĞDIR'DA KAYBOLMAKTA OLAN BİR DOKUMA ÖRNEĞİ; YAYLA HEYBELERİ A SAMPLE OF WEAVING THAT HAS STARTED TO DISAPPEAR IN THE İĞDIR REGION; HIGHLAND SADDLEBAGS

ÖZET

İğdir'da yayla heybeleri genelde eşeklerin üzerinde, yaylalara göç sırasında, eşya taşımacılığında kullanıldığı için, yayla heybesi ismiyle anılmaktadır. Araştırma kapsamında heybelerin günümüzde kullanılmama nedenleri araştırılmıştır. İğdir yöresinde yayla heybeleri geçmişte taşımacılığın en önemli taşıma eşyaları niteliğindeki, günümüzde ise kaybolma durumuna gelmiştir. Günümüzde heybelerin kullanımı; yerini farklı taşıma yöntemlerine bırakmış ve heybeler tarih sayfalarında, geçmişten kalan hatıra ve anılar olarak yer almaya başlamıştır. Geçmiş yıllarda dokunmuş heybe örnekleri, İğdir ilinde yapılan alan araştırmalarında bulunarak incelenmiştir. Heybenin her iki yan torbalar olan göz bölümlerinde desenler yer almaktadır. Boşluk bölümü ve göz bölümü olan torbaların arkasında kilim dokuması, göz bölümlerinin ön yüzünde ise halı, kilim, cicim teknikleri kullanılmıştır. **Anahtar Kelimeler:** İğdir, Yayla, Heybe, Geleneksel Sanat, El sanatı, Dokuma, Halı, Kilim, Hayvancılık.

ABSTRACT

In İğdir, highland saddlebags are generally referred to as highland saddlebags, as they are used on donkeys to transport goods while traveling to the highlands. Within the scope of the research, the reasons why saddlebags are not used today were investigated. In the İğdir region, plateau saddlebags used to be the most important means of transportation in the past, but today they have become lost.

Today, the use of saddlebags; has left its place to different transportation methods and saddlebags have started to take place in the pages of history as memories from the past. The saddlebag samples woven in the past years have been studied in the field research made in İğdir province. There are patterns in the eye sections, which are both side bags of the saddlebag. Rug weaving was used on the back of the bags with the space section and the eye section, and carpet, rug, and cicim techniques were used on the front of the eye sections.

Keywords: İğdir, Highland, Saddlebag, Traditional Art, Handicrafts, Weaving, Carpet, Rug, Livestock.

1. GİRİŞ

Heybe; Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre Arapça kökenli bir kelime olup, binek hayvanının üzerine geçirilen veya omuzda taşınan, içine malzeme koymaya yarayan, halı – kilim teknikleriyle dokunmuş, iki gözlü torbaya verilen isimdir (TDK, 1988, s. 638). Taşımaya yarayan, sıradan, günlük yardımcı kullanım eşyası özelliğiyle heybeler; halı – kilim dokuma teknikleriyle dokunmuş olsalar da, çeyizlik ve gelecek nesillere hatıra, miras bırakılan veya camilere atfedilen halı – kilim yer yaygısı dokumaların kültürel, tarihsel, yöresel ve kavramsal önemini yanında pek değerli görülmemiştir. Çünkü burada en önemli ayırım; heybeler genelde mekan dışı kullanım eşyası iken, halı – kilim dokumalar ise, üzerlerinde zaman geçirilen ve sosyal yaşamın anılarını taşıyan, iç mekanın genel bir eşyası olmasıdır. Fakat heybeler yalnızca dış mekan için kullanım eşyası olmayıp, dokuyucunun desen, teknik bilgi ve becerisine göre dokunmuş ve dokuyucunun kendi estetik donanımını; kullanan kişinin beğenisine sunduğu, kullanacak kişiye kendinden verdiği değer niteliğindeki dokumalardır. Bu anlamda halı – kilim dokumalarının sosyal ve kültürel belleklerinin yanında heybeler, Türk kültüründe yaşam şekillerinin bellekleri olarak yerlerini almışlardır. İğdir'da yük taşıma hayvanları üzerinde kullanılan yayla heybeleri, geçmişte taşımacılığın en önemli eşyaları arasındayken, günümüzde ise kaybolma durumuna gelmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğusunda bulunan Iğdır; 1992 yılında Kars'tan ayrılarak il olmuştur. Iğdır'da hayvancılık en önemli geçim kaynakları arasında gelmektedir. TRT Haber'in internet sayfasında Anadolu Ajansı'nın haberine göre; Iğdır'da ortalama 1.500.000 kadar küçükbaş hayvan bulunduğu belirtilmektedir. İlbaharda sürüler Iğdır'ın çevresinde yer alan Ağrı, Kars, Ardahan ve Erzurum illerinin yaylalarına yürüyerek götürülmekte, sonbaharda havaların soğuması ve otlakların kurumasıyla tekrardan Iğdır'a dönüş yoluna geçilmektedir ve bu yolculuk gidilen mesafeye göre 30 ile 60 gün arasında sürebilmektedir (Fotoğraf 1), (URL 1)

Iğdır'da heybeler genelde eşeklerin üzerinde, yaylaya eşya taşımacılığında kullanıldığı için, yörede yayla heybesi olarak anılmaktadır. Iğdır alan araştırmalarında Merkez İlçe, Suveren Köyü'nde yaşayanların anlatımlarında; köylerinde yaşayan kişilerin çoğunun geçimini hayvancılıkla sağladığı, günümüzden yaklaşık 50 yıl öncesinde hemen, hemen her ailenin koyun sürüleri sahibi olduğu, sürülerin yaz ve kış aylarında yaşam alanlarına yakın çevrelerdeki yaylalara götürüldüğü, geçmiş ve günümüz kıyaslaması yaparak belirtmişlerdir. Araştırmada; günümüz Iğdır ve çevre köylerinde hayvancılıkla uğraşanlar geçmişe göre azalarak, özellikle son 15 yılda farklı mesleklere yöneldiklerinden de bahsedilmiştir.

Fotoğraf 1. Yayladan dönüş yolculuğu. **Kaynak:** URL 1

Günümüzde heybelerin kullanımı yerini farklı taşıma yöntemlerine bırakmış ve heybeler tarih sayfalarında, geçmişten kalan anılar olarak yer almaya başlamıştır. Bu durum; kullanıma yönelik bir el sanatı ürününün kaybolmaya doğru yönelmesinin yanında, diğer el sanatlarında ortak paydayı paylaştığı asıl sorun; el sanatlarının tarihsel ve kültürel gelişiminin etkeni olan, üretenin estetik düşünce ve el becerisi gelişiminin durmasıdır. Üretimden vazgeçilmesi durumunda gelecek nesillere kültüre ait estetik ve kavramsal birikimin aktarımı mümkün olmayacaktır.

2. YÖNTEM

Araştırmada; Iğdır ilinde yayla taşımacılığında yük hayvanları üzerinde kullanılan heybelerin günümüzde kullanılmama nedenleri araştırılmıştır. Araştırma; betimlemelere dayalı nitel araştırma özelliğiyle birlikte, içerik kapsamında sayısal veriler ve oranlarla desteklenerek, Iğdır'da yakın geçmişe kadar kullanılan heybelerin kullanılmama nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma konusuna örnek olarak verilen heybe dokumaları, Iğdır ilinde yapılan araştırmalarda bulunarak incelenmiştir. Katalog bölümünde yer alan 17 adet heybe örneğiyle, heybelerin boyutları ve dokuma teknikleri bakımından genel bilgi verilmiştir.

3. İĞDIR YAYLA HEYBELERİNİN KULLANIMI

Hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olan Iğdır'da yaylalara gidip, dönme ve yaylalarda bulunulan süre içinde ihtiyaç duyulan eşyalar, geçmişte yük taşımacılığa yardımcı evcil hayvanlardan eşekler yardımıyla yapılmıştır. Yörenin engebeli araziye sahip olması, diğer yük taşımaya yardımcı hayvanlardan at ve katırın bakımlarının daha zor olması, atların sürekli hareket halinde olmaya karşı dayanıklı olmamaları, hayvancılıkla uğraşanları; yük taşıma hayvanları içerisinde eşeklerin kullanımına yöneltmiştir. Yolculukta eşya taşıma esnasında, eşyaların dağılmadan bir arada olması ve yük hayvanından düşmesini engellemek için heybeler kullanılmaktadır. Iğdır yöresi heybe dokumaları içerisinde insanların omuz ya da başlarından geçirerek kullandıkları küçük boyutlu, kişisel heybe örneklerine rastlanmamıştır. Çünkü yayla yolculuğunda taşıma işlerinde yük hayvanı kullanıldığı için, insanların heybe taşımaya gerek kalmamıştır.

Yün malzeme ile dokunan heybeler dikdörtgen şeklindedir ve heybenin orta bölümü; desen bulunmadığı için boşluk olarak nitelendirilir. Heybenin her iki yanında eşya konulması için yer alan geniş cepler şeklindeki torbalar; göz bölümleri olarak isimlendirilir ve üzerlerinde desenler bulunmaktadır. Boşluk bölümü ve göz bölümü olan torbaların arkasında kilim dokuması, göz bölümlerinin ön yüzünde ise halı, kilim, cicim teknikleri kullanılmıştır. Heybenin dokuma işlemi bittikten sonra, gözler ölçülendirilerek katlanır ve yanlardan dikilerek birleştirilir. Heybenin kullanılacağı yük taşımalarına göre, heybenin gözleri geniş ya da dar olabilmektedir. Ölçeklendirme yapılırken; heybe hayvanın üzerine konulduğunda, heybenin ön ve arka ayakları arasındaki karın boşluğuna gelecek şekilde durmasına ve hayvanın ayak hareketini engellememesine özellikle dikkat edilir.

Iğdır yöresinde yük taşıma heybeleri genelde eşek ya da katırlar için yapılır. Ata heybe konulması doğru bir davranış olarak görülmez. Çünkü atlar; sırtında yük taşınmasından ziyade, binek hayvanı olarak görülür ve tarih sürecinde savaşlarda, törenlerde, geleneksel oyunlarda hız ve güç simgesi olarak kullanılmışlardır. Bu nedenle atlar insan yaşamında eşek ve katıra göre daha üstün ve özel görülmüşlerdir. Yine aynı nedenlerle atın yaylaya götürülen sürüyle birlikte gezdirilmesi doğru görülmez. Sürünün otlatılması sırasında “çoban azığı” denilen, çobanların yanlarında götürdükleri yiyecekler ve içme suyunun bulunduğu kaplar, atlar yerine, gün boyunca eşek üzerindeki heybede ya da heybeye benzetilen torbalarda taşınır (Fotoğraf 1). Genelde heybeler yetişkin eşeklerin boyutlarına göre tahmini ölçülerde dokunmakla birlikte, bu heybelerin ortalama göz bölümlerinin eni 45 – 50 cm., yüksekliği yine 45 – 50 cm. aralığındadır. Orta boşluklar ise 40 – 45 cm² şeklindedir. Heybenin tamamı ise 80 – 115 cm. uzunluğundadır. Dokumanın sağlam kalması ve uzun yıllar kullanımı için, bazı heybelere deriden kılıflar yapıldığı da görülmektedir (Fotoğraf 2, 3).

Fotoğraf 2, 3. Deriyle kaplanan heybenin ön ve arka yüzü görünümü. **Kaynak:** Cavit POLAT, 2022

Heybeler yalnızca eşya taşımak için kullanılmazlar. Özellikle ilkbaharda; üzerlerinde göz bölümlerinin boş bırakıldığı heybelerin bulunduğu eşekler, sürüyle birlikte gezdirilmektedir. Çünkü çobanlar koyun ve keçileri otlatmak için gittikleri yaylalarda, yeni doğan kuzuların taşınması amacıyla heybe gözlerini boş bırakmakta ve herhangi bir eşya konulmamaktadır.

Iğdır'ın Karakoyunlu İlçesi'ne bağlı Alican Köyü'nde, 2022 yılında yapılan alan araştırmasında; günümüzden 20 – 30 yıl öncesine kadar yerleşim merkezlerine 10 – 15 km. uzaklıkta ve yüksek alanlardaki yaylalarda küçükbaş hayvanların otlatıldığı, hayvanlardan elde edilen sütlerin pazara veya köye ulaştırılması için taşıma aracı olarak, üzerlerinde heybelerin bulunduğu, yük taşıyan eşeklerin ve kısmen katırların kullanıldığından ve süt kaplarının hayvanlarla taşınabilmesi için de heybelerin en önemli taşıma aracı olduğundan bahsedilmiştir. Yine; sıcak yaz mevsiminde sütün kaynatılarak, diğer süt ürünlerine dönüştürülmesi ve değerlendirilmesinde zaman kısıtlılığı nedeniyle, sütün sıcak havada bozulma ihtimaline karşı, sütün işleneceği en yakın alan veya pazara hızlı ulaşabilmek için, heybelere kaplarla konulan sütün miktarına göre, 7 – 8 eşek veya katırların kullanıldığından bahsedilmiştir. Yük taşıyan hayvanın üzerindeki heybenin hareket halindeyken dengeli durması için de, heybenin iki tarafında bulunan göz bölümlerine eşit miktarda yük konularak denge sağlandığı, yükün tek olduğu durumlarda ise, dengenin sağlanması için diğer taraftaki göze eşit ağırlıkta taş konulduğu ve heybelerin taşımacılıkta doğal, herkes tarafından kabul görmüş bir taşıma aracı olduğundan bahsedilmiştir.

4. İĞDIR YAYLA HEYBELERİNİN GÜNÜMÜZ DURUMUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Genel anlamda günümüz el dokumalarında gözlemlenen azalma, yayla heybelerinde ise bitme noktasına gelmiştir. El dokumalarının azalmalarının önemli unsurlarından; ihtiyacın kolay seçeneklerden karşılanması, modası geçmiş gözüyle bakılarak önemini yitirmesi, değişen yaşam koşulları, verilen emek karşılığının maddi olarak yetersiz kalması, yeni neslin ilgi duymaması, göçler gibi daha pek çok genel ve özel nedenler, heybe dokumacılığını da benzer kadere yöneltmiştir. Heybeler yerine farklı malzeme ve taşıma alternatiflerinin yer alması, ulaşım kolaylığı, yük ve besi hayvancılığı maliyetleri ve yük hayvanı sayılarındaki azalma, teknolojik gelişmeler, iş değişikliği gibi sebepler etkili olmuştur.

4.1. Taşıma Hayvanlarının Maliyeti ve Taşıma Hayvanlarının Azalması

Iğdır yöresinde bir taşıma hayvanının 2022 yılı ortalama fiyatı 3000 TL civarındadır. Kış günlerinde besleme giderleriyle bu maliyet artmaktadır. Geçmiş yıllarda Iğdır'ın kırsal kesimlerinde hemen her evde bir eşek ya da katır bulunurken, yaklaşık 300 koyunu olan bir ailenin ortalama 3 eşeğinin olması gerekli görülürdü. Günümüzde bu sayı çobanların yanlarında taşıdıkları yiyeceği olan çoban azığının sürüyle birlikte dolaşması için 1 adete düşürülmüştür. Yeni yollar sayesinde motorlu taşıtlarla kolay ulaşım imkanları, eşek ve katır besleme maliyetlerin artması, yük taşıma hayvanlarına olan ihtiyacı oldukça azaltmıştır. Bu durum; beraberinde heybeye olan ihtiyacı da ortadan kaldırmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye'de 2019 yılında eşek sayısı 126912, 2020'de 108304, 2021'de 95809 adettir. Katır sayısı 2019'da 29452, 2020'de 25119, 2021'de 22164 adettir. At sayısı ise 2019'da 102467, 2020'de 90007, 2021'de 83718'dir. Yalnızca son üç yılda; eşek sayısında % 24,5, katır sayısında % 24,74, at sayısında ise % 18,29 azalma olmuştur (URL 2). 1991 yılında eşek sayısı 943751, katır sayısı 191850, at sayısı 495543'dür. Bu sayılara göre 1991 – 2021 yılları arasında eşek sayısında % 89,84, katır sayısında % 88,44, at sayısında ise % 83,1 azalma olmuştur (URL 3).

Iğdır yöresinde yaz aylarında yük taşımak amacıyla kullanılan, kış aylarında ise bir faydası olmadığı için besleme maliyetleri nedeniyle, bazı eşek sahipleri tarafından ahırlarda beslenmeyerek, doğaya serbest bırakılan eşekler beslenmelerini doğadan karşılamak ve Iğdır'ın zorlu kış şartlarına direnmek ve hayatta kalma mücadelesi vermek zorunda kalmaktadırlar (Fotoğraf 4). Doğada sahipsiz kalan eşekler, kışın kurt saldırılarında yaşamlarını yitirebilmektedirler. Ayrıca sahipsiz bazı eşekler ise, kara yollarında araba çarpmalarına bağlı kazalarda yaşamını yitirmektedir. Bu etkenler Iğdır'da eşek sayısının azalmasının nedenleri arasındadır. Taşıma hayvanlarının azalmasıyla birlikte, hayvanların üzerlerinde taşıdıkları heybelere gerek kalmaması da, heybe dokumacılığının azalma nedenlerinin doğal bir sonucu olarak görülebilir.

Fotoğraf 4. Doğaya serbest bırakılmış eşekler. **Kaynak:** Mahmut DOKÇU, 2022

4.2. Ulaşım Etkeni, Taşıma Alternatiflerinin Artması ve Teknolojik Gelişmeler

Iğdır'ın kırsal kesimlerine ve yaylalara yakın alanlara ulaşımı kolaylaştırıcı yeni yollar yapılmıştır. Engebeli arazilerde daha önce eşekler vasıtasıyla yapılan taşıma ve ulaşım; yeni yapılan yollar sayesinde kolaylaşmıştır.

52 km. uzunluğundaki Iğdır – Doğubayazıt yolu, Gürbudak Sınır Kapısı yolu, Iğdır Kars yolu ile, yakın çevrelerdeki yaylalara ulaşım günümüzde daha kolaydır. Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın internet sayfasındaki 2022 yılı verilerine göre; Iğdır'da 200 km. Devlet yolu, 3 km. İl yolu ve 921 km. köy yolu olmak üzere, toplam 1124 km. yol ağı bulunmaktadır. Bu yolların 390,55 km.'lik bölümü asfalt, 513,6 km.'si stabilize, 11,85 km.'si parke yol ve 5 km.'lik bölümü ise tesviye yol olarak yapılmıştır. Devlet yolu ve İl yolu asfalt kaplamadır (URL 4).

2011 yılında 188857 kişi olan Iğdır nüfusu % 7,57 artarak, 2021 yılında 203159 kişi olmuştur (URL 5). Iğdır'da motorlu taşıt sayıları ise 2011 yılında 20235 iken, 2021 yılında 28648'dir (URL 6, URL 7). Iğdır nüfusunun 10 yılda % 7,57 artışına karşılık, motorlu taşıt artışı ise % 41,57 artmıştır. Dolayısıyla nüfus artışına göre, motorlu taşıt sayısı 5,49 kat artış göstermiştir. Hayvanların yaptığı yük taşıma işlerini, günümüzde yerini büyük ölçüde motorlu araçlar almıştır. Sütün bulunduğu alanlara kadar arazi koşullarına uygun motorlu taşıtlar gelerek, sütü toplamaktadırlar ve sütü toplandığı merkezlerde süt birleştirilmektedir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Süt toplama aracı. **Kaynak:** URL 8

Yeni yol yapım çalışmaları sonucunda ulaşım sorununa getirilen çözümlerle, yaylacılık faaliyetini sürdüren koyun, keçi sürüsü sahipleri, yeni yolların yapılmasıyla yaylalara ulaşımında büyük kolaylık kazanmışlardır. Yaylalardan merkezlere taşınması gereken süt ürünleri ve tüm ihtiyaçlar, heybe kullanılan taşıma hayvanlarına gerek duyulmaksızın, yol imkanlarından dolayı motorlu taşıtlarla sağlandığından, taşımının temel unsuru olan heybelerin kullanımına da gerek kalmamaktadır.

Günümüzde Iğdır’da heybe kullanımını engelleyen diğer bir etken; heybenin dokunabilmesi için yün temini, yünün yıkanması, taranması, bükülmesi ve boyanması işlemleri ve sonrasında tezgahta heybenin dokunması süreci; emek, zaman ve maliyet bakımından gider oluşturmaktadır. Bu nedenle hayvancılıkla uğraşan kişilerin; besledikleri hayvanları yaylara götürme ve yaylalarda otlatma sürecinde, eşeklerin sırtında taşınan eşyalar için dokuma zahmeti olan heybeler yerine, çok ucuz ve kolay bulunan, Iğdır’da “şilte çuval” olarak isimlendirilen çuvalar kullanılmaktadır. Heybe yerine çuval kullanımı için, büyük bir şilte çuvalın ağız kısmı dikildikten sonra, çuvalın bir tarafının orta kısmından 35 – 40 cm. parça kesilmekte ve çuvalın her iki gözüne eşya konulmaktadır. Böylece yayla seyahatlerinde heybenin yaptığı taşıma işi, çuvalarla yapılabilmektedir (Fotoğraf 1, 6).

Fotoğraf 6. Günümüzde heybe yerine çuval taşıyan eşekler. **Kaynak:** Mahmut DOKÇU, 2022

Iğdır’da alan araştırmalarında edinilen bilgilerde; taşıma işlerinde eşeklere olan ihtiyacının azalmasıyla ve dolayısıyla heybelere ihtiyaç olmamasına diğer bir etken; geçmiş yıllarda yayla sürecinde hayvanlarından elde edilen sütün bozulmasını engellemek için yere çukur kazılarak, çukur içerisine kar konulduktan sonra, sütlerin konulduğu bidonların kazılan çukurun içerisinde muhafaza edildiği, bölgede kar olmadığı durumlarda ise, daha yüksek kesimlerden eriyen kar suların aktığı derelere süt dolu fiçilerin konulduğu ve bu şekilde sütlerin korunduğu belirtilmiştir. Günümüzde ise; yörede kurulan güneş enerjisi panelleri sayesinde, süt ürünlerinin kolay muhafaza edildiği, ayrıca yol imkanlarının iyileşmesiyle birlikte; toplanan süt bozulmadan, mandıradan gelen süt taşıma kamyonetlerine verildiği belirtilmiştir (Fotoğraf 5). Ayrıca güneş enerjisi panelleri süt maliyetlerini de azaltmıştır. 2018 yılında Iğdır Üniversitesi bünyesinde yapılan bir proje kapsamında, üniversite yerleşkesine enerji panelleri konulmuş, bu proje bölgede birçok işletmeye örnek olmuştur (Fotoğraf 7), (URL 9).

Fotoğraf 7. Iğdır Üniversitesi'nin Ağrı Dağı eteklerindeki güneş panelleri. **Kaynak:** URL 9

Yörede güneş enerjisi panelleri mandıralara birçok kolaylık sağlamıştır. Güneş enerjisi panellerinin taşınabilir nitelikteki yaylalarda kullanılmaya başlanmış, yayla faaliyetlerinde aydınlatma ve telefon şarj imkanı sayesinde yaylada yaşam daha iyileşirken, iletişim de mümkün hale gelmiştir (Fotoğraf 8), (URL 10).

Fotoğraf 8. Yaylada güneş enerjisi paneli kullanımı. **Kaynak:** URL 10

Belirtilen sebeplere bağlı; yük taşıma ve ulaşımında eskisi gibi eşeğe duyulan ihtiyacın azalması, süt ürünlerinin korunmasına yönelik alternatiflerin artması, ulaşımında kolaylık, dokuma heybelerin yerine ucuz torbaların heybe yerine kullanılması gibi nedenler, heybe dokumacılığına olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır.

5. KATALOG

Taşımacılıkta kullanılan Iğdır yayla heybelerinin ön yüzleri farklı kirkitli dokuma tekniklerinden halı, kilim, cicim ve zili teknikleriyle geometrik ve bitkisel desenlerle dokunmuştur. Heybelerin arka yüzleri ise kilim dokumadır. Malzeme olarak yün ip kullanılmıştır.

Örnek No: 1

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 50 x 115 cm.
Tekniği: Cicim

Yapıldığı Tarih: 1975
Bulunduğu Yer: Iğdır / Tuzluca
İnceleme Tarihi: 04.11.2022

Sahibi: Kehribar ÇELİK

Örnek No: 2

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 45 x 95 cm.
Tekniği: Cicim

Yapıldığı Tarih: 1976
Bulunduğu Yer: Iğdır / Tuzluca
İnceleme Tarihi: 25.10.2022

Sahibi: Hanife MADENLİ

Örnek No: 3

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 50 x 105 cm.
Tekniği: Cicim

Yapıldığı Tarih: 1977
Bulunduğu Yer: Iğdır / Merkez
İnceleme Tarihi: 08.11.2022

Sahibi: İsmet KEÇELİ

Örnek No: 4

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 40 x 95 cm.
Tekniği: Halı

Yapıldığı Tarih: 1978
Bulunduğu Yer: Iğdır / Merkez
İnceleme Tarihi: 04.11.2022

Sahibi: Binnur ÖZKASNAK

Örnek No: 5

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 50 x 105 cm.
Tekniği: Halı

Yapıldığı Tarih: 1982
Bulunduğu Yer: Iğdır / Tuzluca
İnceleme Tarihi: 04.11.2022

Sahibi: Özel ticarethane

Örnek No: 6

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 55 x 110 cm.
Tekniği: Cicim

Yapıldığı Tarih: 1985
Bulunduğu Yer: Iğdır
İnceleme Tarihi: 04.11.2022

Sahibi: Özel ticarethane

Örnek No: 7

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 35 x 90 cm.
Tekniği: Halı

Yapıldığı Tarih: 1985
Bulunduğu Yer: Iğdır / Merkez
İnceleme Tarihi: 10.11.2022

Sahibi: Hanife MADENLİ

Örnek No: 8

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 50 x 106 cm.
Tekniği: Halı

Yapıldığı Tarih: 1987
Bulunduğu Yer: Iğdır / Tuzluca
İnceleme Tarihi: 04.11.2022

Sahibi: Hanife MADENLİ

Örnek No: 9

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 40 x 100 cm.
Tekniği: Halı

Yapıldığı Tarih: 1988
Bulunduğu Yer: Iğdır / Merkez
İnceleme Tarihi: 17.10.2022

Sahibi: Makbule ÖZYEĞİN

Örnek No: 10

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 40 x 100 cm.
Tekniği: Halı

Yapıldığı Tarih: 1990
Bulunduğu Yer: Iğdır / Merkez
İnceleme Tarihi: 08.11.2022

Sahibi: Özel Ticarethane

Örnek No: 11

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 40 x 115 cm.
Tekniği: Cicim

Yapıldığı Tarih: 1992
Bulunduğu Yer: Iğdır / Merkez
İnceleme Tarihi: 04.11.2022

Sahibi: Huri KESTEK

Örnek No: 12

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 47 x 104 cm.
Tekniği: Cicim

Yapıldığı Tarih: 1995
Bulunduğu Yer: Iğdır / Merkez
İnceleme Tarihi: 04.11.2022

Sahibi: Melike GÜLAÇTI UYGUN

Örnek No: 13

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 45 x 95 cm.
Tekniği: Halı

Yapıldığı Tarih: 1998
Bulunduğu Yer: Iğdır / Karakoyunlu
İnceleme Tarihi: 04.11.2022

Sahibi: Cafer AYKAN

Örnek No: 14

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 50 x 105 cm.
Tekniği: Halı

Yapıldığı Tarih: 1998
Bulunduğu Yer: Iğdır / Karakoyunlu
İnceleme Tarihi: 04.11.2022

Sahibi: Cafer AYKAN

Örnek No: 15

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 50 x 110 cm.
Tekniği: Halı

Yapıldığı Tarih: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer: Iğdır / Merkez
İnceleme Tarihi: 07.11.2022

Sahibi: Özel ticarethane

Örnek No: 16

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 50 x 102 cm.
Tekniği: Halı

Yapıldığı Tarih: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer: Iğdır / Merkez
İnceleme Tarihi: 06.11.2022

Sahibi: Özel ticarethane

Örnek No: 17

Dokuma Türü: Heybe
Boyutları: 30 x 82 cm.
Tekniği: Kilim

Yapıldığı Tarih: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer: Iğdır / Merkez
İnceleme Tarihi: 04.11.2022

Sahibi: Melike GÜLAÇTI UYGUN

6. SONUÇ

Hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olduğu Iğdır'da, yaylalara gidip dönme ve yaylalarda bulunan süre içinde ihtiyaç duyulan eşyalar, geçmişte yük taşımacılığa yardımcı evcil hayvanlardan eşekler aracılığıyla taşınmıştır. Geçmişte yaşanan çeşitli zorluklar yerine, günümüzde kısa zaman dilimlerine sığan, daha kolay sonuçlar kazanımı ve elde edilen gelişmeler yaşamın akışını ve şeklini değiştirmiştir. Fakat yaşamdaki bütün olumlu gelişmelerin yanında, önemsiz ve terk edilmesinde sakınca hissedilmeyen bir dokuma el sanatı bitme noktasına gelmiştir. Iğdır'da 2022 yılında yapılan alan araştırmalarında, geçmişte yük hayvanları üzerinde taşımacılıkta kullanılan, halı – kilim teknikleriyle dokunmuş yayla heybelerinin günümüzde kullanımına rastlanılmamıştır. Geçmişten kalan örnekler ancak birer hatıra ve geçmişin anıları niteliğindedir.

Iğdır'da heybe kullanımının bitmesinin nedenlerine; ulaşım kolaylığı, heybe taşıyan hayvanların yem ve bakım maliyetleri yerine, süt ve süt ürünlerini toplayan aracı firmaların motorlu taşıtlarla yaylalara kadar gelerek ürünleri almaları, süt ürünlerinin uzun süre saklanmasını sağlayan güneş enerji panelleri sayesinde soğutucu dolapların olması, dolayısıyla sütün yerleşim alanlarına taşınmasına çok gerek duyulmaması, değişen yaşam koşulları ve meslek tercihlerindeki değişimler, genel anlamda tekstil sektöründeki gelişmelerle birlikte heybelerin yerini alacak daha basit, zahmetsiz ve ucuz çift gözlü torbaların kullanılıyor olması ve heybe dokumacılığına gerek kalmadığının düşünülmesi örnek olarak gösterilebilir.

Gelişen ulaşım ve teknolojik gelişmeler el sanatının bitmesinde önemli gibi görülse de, el sanatlarına ilginin yetersizliği, maliyet, zaman, değişen yaşam koşulları, özellikle yeni neslin el sanatlarına yeterli ilgiyi duymaması, ilgi alanlarının değişmesi daha önemli etkenlerdir. Bir el sanatının nasıl yapıldığı ve yaşamın güncel hangi alanlarında geliştirilebileceğini merak yerine, bir cep telefonu oyunu daha çok ilgi çekmekte ve merak edilmektedir. Dünyanın her yerinden bilgiye cep telefonlarından ulaşmanın kolaylıkla mümkün olduğu günümüzde, gelişen teknolojinin yetersiz ya da yanlış kullanımı, el sanatlarına ilgi yetersizliği nedenlerinin yalnızca küçük bir halkasıdır. Geçmişten günümüze el sanatları ürünleri yaşamda kullanım için bir araç olarak görüldüğünden, yerini daha kolay, ucuz, daha az maliyetli üretimler aldığı, tarihsel ve kültürel üretimlerden çok kolay vazgeçilebilmektedir. Iğdır'da zorunlu hayvan taşımacılığının gerektirdiği alanlarda bile el dokuması heybeler yerine, basit çuval niteliğindeki şilte torbalar, ya da plastik bidonlarla taşıma işlemi yapılması, bu durma örnektir. Çünkü bütün bu hayvancılık serüveninde birinci derecede; yapılan işin kendisi önemli görülmüştür. Diğer her şey ise, bu işin yapılmasında bir araçtır. Yakın geçmişte eşeklerde heybe, bugün ise şilte çuval, plastik bidon, eşek yerine kamyonet; ulaşım için yeni yollar; bunların hepsi; işin kısa zamanda ve sorunsuz gerçekleşmesi için kazanılmış birer araç olarak görülmektedir.

Günümüzde insan yaşamını daha kolay hale getirmek için dünya genelinde koşullar sürekli gelişmektedir. Fakat bütün bu gelişimler sürecinde geçmişten günümüze gelen üretimlerin birer kültür değerlerimiz olduğu unutulmamalı ve sürdürülmelidir. Çünkü bu üretimlerin fonksiyonel yapılarında; gözlem ve düşünsel kavramların bireysel ve kültürel sanat estetiği sergilenmektedir. Iğdır'da yaylalarda yük taşımak için kullanılan heybe dokumalarını günümüzde fonksiyonelliğini yitirmiş, gereksiz gibi düşüncelerle terk etmek yerine, kültürel bir değer olarak; en basitinden iç mekanın bir köşesinde, mekana değer katan dekoratif bir kullanım eşyası özelliği kazandırabilir ve heybelerin kullanım için alternatifleri geliştirilebilir. Çünkü kültürel değerlere ait üretimlerin korunması ve sürekliliği, fonksiyonellikle birlikte, geçmişten gelen teknik bilgi ve düşünsel estetiğin gelecek nesillere aktarılması açısından önem oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Türk Dil Kurumu [TDK] (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1
- URL 1 TRT Haber, “İğdir’da Göçerlerin Yaylalardan Eve Dönüş Yolculuğu”, Anadolu Ajansı, 31 Ekim 2022, Pazartesi, 16.48, Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/foto-galeri/igdirda-gocerlerin-yaylalardan-eve-donus-yolculugu/51505/sayfa-1.html>
- URL 2 TÜİK (2021). *İstatistiklerle Türkiye*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları. Erişim adresi: https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_turkiye_2021.pdf
- URL 3 TÜİK, “Hayvansal Üretim İstatistikleri, Aralık 2021”, 09 Şubat 2022, 10.00, S. 45593. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayvansal-Uretim-Istatistikleri-Aralik-2021-45593#:~:text=Bir%20%C3%B6nceki%20y%C4%B1la%20g%C3%B6re%20yapa%C4%9F%C4%B1,0%2C5%20artarak%20665%20oldu.>
- URL 4 Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İğdir Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, “Ulaşım”, Erişim adresi: <https://igdir.csb.gov.tr/ulasim-i-1142>
- URL 5 Nufusu.com, İğdir Nüfusu. Erişim adresi: <https://www.nufusu.com/il/igdir-nufusu>
- URL 6 TÜİK, “Motorlu Kara Taşıtları, Aralık 2011”, 22 Şubat 2012, 10.00, S. 10751, Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Motorlu-Kara-Tasitlari-Istatistikleri-Aralik-2011-10751#:~:text=Aral%C4%B1k%20ay%C4%B1%20sonu%20itibariyle%20trafi%C4%9Fe,2011%20y%C4%B1na%20ait%20veriler%20ge%C3%A7icidir>
- URL 7 TÜİK, “Motorlu Kara Taşıtları, Aralık 2021”, 26 Ocak 2022, 10.00, S. 45703 Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Motorlu-Kara-Tasitlari-Aralik-2021-45703>
- URL 8 Süt toplama aracı, 16.12.2021. Erişim adresi: <https://www.adsmakina.com/sut-nakil-unitesi,9.html>
- URL 9 Anadolu Ajansı, Yıldız, H., “Ağrı Dağı eteklerine güneş enerjisi santrali”, 26.09.2018 Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/agri-dagi-eteklerine-gunes-enerji-santrali/1265378>
- URL 10 Doğubayazıt Narinkale Gazetesi, Mazver, B., “Ağrı Dağı’ndaki Yaylacılar Aydınlatma Sorununu Güneş Enerjisi İle Çözüyor”, 02.07.2020, 14.16. Erişim adresi: http://www.narinkalegazetesi.net/haber/agri_dagindaki_yaylacilar_aydinlatma_sorununu_gunes_enerjisi_ile_cozuyor-9997.html